

Министерство культуры Республики Тыва
Государственное бюджетное нетиповое образовательное учреждение РТ
«Республиканская школа-интернат искусств им Р.Д. Кенденбиля»

Рассмотрено

на заседании МО ГЦ

Протокол

№1 от «31» августа 2023 г.

Рук. МО Чигден
(Чигден Н. Д.)

Согласовано

зам. директора по УВР

общеобразовательного цикла

«1» сентября 2023 г.

Ондар Ш. И.
(Ондар Ш. И.)

Утверждено

приказом директора школы

ГБНОУ РТ «РШИИ

им. Р.Д. Кенденбиля» №1

«31» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по тувинскому языку 8 класс.

Уровень образования: основное общее образование

Количество часов: 2

Уровень: базовый

Учитель: Тадар-оол Саяна Кулаковна.

Программа разработана на основе учебной программы Тувинский язык и развитие речи. Примерные программы 5-9 классы.

Авторы-составители: Доржу Клара Бурбулдеевна, Сарыглар Чечек Алдын-ооловна.

Институт развития национальной школы. Кызыл – 2017.

Учебник. М.Д.Биче-оол, Д.А. Монгуш, М.В.Бавуу-Сюрюн. Тувинский язык 8 класс.

Тувинское книжное издательство. Кызыл, 2001

г. Кызыл
2023-2024 уч.год

Кол ниити өөрөдигениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажылчын өөрөдиге программазы (8 КЛАСС)

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

8 класстың “Кол ниити өөрөдигениң «төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажылчын өөрөдиге программазын” Федералдыг күрүнениң өөрөдиге стандартының негелделеринге дүүштүр тургускан болгаш Федералдыг ажылчын программага (авторлары: Доржу К.Б, Сарыглар Ч.А., 2023ч) дүүштүр кылып тургускан.

ӨӨРӨДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ НИИТИ ТАЙЫЛБЫРЫ

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндезин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктаатынган (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарыга таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу боттанмышаан. Тыва дыл күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлу-дүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, официалдыг херектер эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер болгаш өөрөдигениң, культураның дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандыраар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөрөдиге системазында кижизилдигениң дылы; тыва улустуң байлак аас чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээдип алырынга өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

5-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп чижек өөрөдиге программазы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөрөдигениң федералдыг күрүне стандартына дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөрөдигениң аразында харылзаалыгының принциви салдынган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медреселдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылынга хостуг, шын болгаш тода чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөрөдиге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаянын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөрөдигениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Программаны тургузарына үндезин болган **нормативтер болгаш эрге-хоойлу баазазы:**

- 2012 чылдың декабрь 29-та үнген 273-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөрөдиге дугайында» Федералдыг хоойлузу (п. 4, 14-кү кезээ);

- 2018 чылдың август 3-те үнген 317-ФЗ дугаарлыг «Россия Федерациясында өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлузунда 11 болгаш 14 кезектеринде өскерилгелер дугайында» Федералдыг хоойлу;
- Тыва Республиканың үндезин хоойлузу (Конституция, 5 кезээ)
- «Тыва Республикада дылдар дугайында» хоойлу (декабрь 31, 2003 ч., № 462 ДХ-I, өскерилгелерлиг: апрель 12, 2019 ч.).

ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАРЫНЫҢ СОРУЛГАЗЫ:

Кол ниити өөредилгениң ӨФКС-тиң негелделеринге дүүштүр «Төрээн (тыва) дыл» эртемниң утказын шиңгээдири; баш бурунгаар планнаттынган бот-тускайлаң, предметтиг болгаш эртем харылзаалыг (метапредметтиг) түңнелдерни өөреникчилерниң чедип алыры; харылзаажылга (коммуникативтиг), дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле база культура талазы-биле (культурологтуг) компетенцияларны чедип алыры болгаш сайзырадыры.

ПРОГРАММАНЫҢ КОЛ УТКАЛЫГ ШУГУМНАРЫ

Программада өөреникчилерниң коммуникативтиг, дыл (дыл эртемниң), культура талазы-биле компетенцияларының хевирлеттинип тургустунарынга уjur-дузалыг **үш уткалыг шугумну** айыткан:

- коммуникативтиг компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- дыл болгаш дыл эртемниң талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы;
- культура талазы-биле компетенцияның хевирлеттинерин хандырып турар утказы.

Бирги уткалыг шугум чугаа чорударының мергежил-чаңчылдарының чайгаар хевирлеттинеринге салдарлыг «Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы» деп бөлүкте кирип турар «Чугаа болгаш чугаалажып харылзаажыры», «Чугаа чорудулгазы», «Чугаа культуразы», «Сөзүглел», «Дылдын ажыглалының аайы-биле хевирлери» деп кезектерде илереттинген.

Ийиги уткалыг шугумда дылдың тургузуун болгаш ооң кезиктериниң ажыглалының онзагайларын көргүскен «Дыл дугайында ниити билиглер», «Дыл дугайында эртемниң кезектери» деп бөлүктер кирип турар.

Үшкү уткалыг шугумда төрээн дылдың тыва чоннун төөгүзү болгаш уран чүүлү-биле, чоннун материалдыг болгаш сагыш-сеткил культуразы-биле база Россияның өске чоннарының дыл болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалыын көргүскен, тыва дылдың өске кезектери-биле чергелештир өөредир «Дыл болгаш культура» деп кезээ кирген. Ону тыва дылдың шупту кезектери-биле чергелештир кириштирип өөредир.

ЭРТЕМНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТУРУЖУ

Өөредилге планында «Төрээн (тыва) дыл» эртемин өөредиринге 8-ки класска неделяда 2 шак (чылда 68 шак) көрдүнген.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭРТЕМИНИҢ УТКАЗЫ (8 КЛАСС)

Бүгү делегейниң төрээн дылдар болгаш тыва дыл хүнүнүн дугайында.

Тыва дыл болгаш улустун аас чогаалы.

Тыва дыл болгаш чечен чогаал.

Тыва дыл амгы үеде

Сөс каттыжышкынының сөстен болгаш домактан ылгалы.

Сөс каттыжышкыннарының холбажыр аргалары: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга.
Сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазы.
Ийи чугула кежигүннүг домактар.
Домактың чугула кежигүннери.
Кол сөс биле сөглөкчиниң аразында тире.
Кол сөс, ооң илереттинери.
Кол сөстүң көргүзүкчүлери.
Сөглөкчи, ооң илереттинери, хевирлери (кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг). Сөглөкчиниң составында модальдыг сөстер.
Делгеренгей эвес бөдүүн домактар.
Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.
Домактың ийиги черге кежигүннери.
Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларның илереттинери.
Тодарадылга болгаш капсырылга, оларның илереттинери. Байдалдар, оларның утка аайы-биле бөлүктери: үениң, туруштун, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары. Байдалдарның илереттинери.
Делгеренгей домактар дугайында билиг.
Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.
Чаңгыс чугула кежигүннүг домактар дугайында билиг.
Чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның хевирлери.
Сөглөкчи хевирлиг чаңгыс чугула кежигүннүг домактар. Тодаргай арынныг домак. Тодаргай эвес арынныг домак. Арын чок домактар.
Кол сөс хевирлиг чаңгыс чугула кежигүннүг домактар. Ат домактары.
Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазы.
Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг. Чаңгыс чугула кежигүннүг домактың синтаксистиг сайгарылгазы.
Нарынчыттынган домактар.
Чаңгыс аймак кежигүннер-биле нарынчыттынган домак.
Тускайлаан кежигүннер-биле нарынчыттынган домак.
Причастиелиг бөлүглел-биле нарынчыттынган домак.
Деепричастиелиг бөлүглел-биле нарынчыттынган домак.
Деңнелгелиг бөлүглел-биле нарынчыттынган домак.
Адалгалар, кирилде сөстер, кирилде домактар-биле нарынчыттынган домактар.
Нарынчыттынган домактың синтаксистиг сайгарылгазы.

ЭРТЕМНИ ШИҢГЭЭТКЕНИНГЕ БАШ БУРУНГААР ПЛАННАТТЫНГАН ТҮҢНӨЛДӨР

Бот-тускайлаң түннелдерге уругларның бот-башкартынып (боттуг туружун хевирлээр, бодун кым мен дээрзин билири, бодун хүндүлээри, үнелээри), чүге өөренип турарының утказын (өөредилге ажыл-чорудулгазынга болгаш сонуургалдыг болурунга хамаарыштыр), мораль-этиктиг нормаларны (бодунун мөзү-бүдүжүнге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээр, үнелээр) күүседип билири хамааржыр. Оларны тодаргайлаарга, мындыг:

- россияжи хамааты демнежилге деп билигиниң утказын билип, аңаа дүүштүр бодун хевирлээри: төрөөн чуртунга ынак, ол дээш сагыш човаары, хөй аймак чоннуг Тываның болгаш Россияның чонунуң төөгүлүг эрткен болгаш амгы оруун хүндүлээри, оларның салым-чолунга хамаарылгалыын, Ада-чуртунун мурнунга харысалгалыг болурун угаап билири;
- бодунун кайы аймакка хамаарылгалыын, чонунуң болгаш чуртунуң төөгүзүн, дылын, культуразын билири; Тываның, Россияның чоннарынын болгаш кижини төрөлгөтөнниң культурлуг өнчүзүнүн үндезиннерин билири;
- төрөөн тыва дылынга чүве билип алырынга сундулуг, бодун сайзырадырынга болгаш билиин бедидеринге сонуургалдыг болуру; өөреникчилернин боттарының сонуургалының болгаш билииниң деңнелиниң аайы-биле келир үеде мергежилин медеделдиг шилип алырынга белен болуру;
- кижиниң болгаш ниитилелдин амыдыралынга өг-бүлениң ужур-дузазын медедел билири; өг-бүлениң амыдыралының ыдыктыг чүүлдерин бодунга сиңирип, чоок кижилерин хүндүлөп, олар дээш сагыш човап билири; өске кижини, ооң бодалын, делегей көрүүшкүнүн, культуразын, дылын, чүдүлгезин болгаш боттуг туружун хүндүлээри;
- назы-хар аайы-биле школаның бот-башкарылгалыг ажыл-херээнге болгаш хөй-ниити ажылынга киржири; төрөөн дылга тураскааткан хемчеглерге, класстан дашкаар ажылдарны чорударынга киржири;
- тыва дылга сөзүглелдер дамчыштыр өөредилгеге болгаш күш-ажылга харысалгалыг болурун хевирлээри, кадык болгаш айыыл чок амыдыралды шилип алыры; бодунга болгаш өске кижилерниң амы-тынынга, кадыкшылынга айыыл тургузуп турар берге байдалдарда, айыылды болдурбазынын дүрүмнерин шингээдири;
- Россияның болгаш делегейниң чоннарының уран чүүлүн болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын дамчыштыр эстетиктиг мээ-медеделин сайзырадыры, чараш чүүлдү шингээдири (аңгы-аңгы чоннарның ёзу-чаңчылдарын илереткен чечен чогаалдарны сайгарары, кижиниң иштики делегейиниң чаражын тодарадыры, чогаалдарны номчуксаары, чуруктарны көрүксээри дээш о.ө);
- экологтуг культураның үндезиннерин хевирлээри (бойдусту шинчилээри, көдээ ажыл-агыйны билири, бойдусту уран-чечен чуруп көргүзери, аян-чорук кылыры, бойдусту камгалаары).

Эртем харылзаалыг түннелдерге өөреникчилерниң шупту эртемнерге ажыглап болур кылдыр шингээдип алганы билиглер болгаш өөредилгениң бүгү талалыг: *башкарылгалыг* (ажыл-чорудулгазын боду башкарар, хайгаараар, эдер, идепкейлиг болур, бот тускайлаң ажылдаар), *харылзажылга чорудар/коммуникативтиг* (чугааны чорудуп, кады ажылдаарынга херек чаңчыл-мергежилдерни билир), *угаап шингээдири* (ниити өөредилгиг, ооң иштинде сайгарар, деңнээр, түннээр, бөлүктээр, чидиг айтырыгны тургузар болгаш ону шиитпирлээр дээн ышкаш) кылдыныглары кирип турар.

Өөредилгениң башкарылгалыг бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

- амгы үеде болгаш планнап турары өөредилгениң түннелдерин сайгарар;
- чугула айтырыгны шиитпирлээр тайылбырны идип үндүрер, эртем талазы-биле даап бодаашкынын хевирлеп тургузар, төнчү түннелди баш бурунгаар даап бодаар;

- бир-ле чидиг айтырыгга болгаш ооң болдунар аргаларыңа үндезилээн ажыл-чорудулганың сорулгазын салыр;
 - ажыл-чорудулганың кол сорулгаларын чедип алыры-биле кылып чорудар ажылдарны тургузуп билир;
 - сорулгаларны чедип алырда, херек өөредиглиг болгаш угаап шиңгээдир ажылдары күүседир, оларны канчаар күүседириниң оруктарын тывары-биле эргежок чугула кылдыныгларны тодарадыр;
 - өөредиглиг болгаш угаап шиңгээдир чүүлдерни бадыткаар болгаш боттандыралы-биле эң-не дээштиг шиитпирлиг аргаларны шилиир;
 - сүмелээн вариантылардан шилип болгаш сорулганы шиитпирлээр аргаларны/сорулгаларны чедип алыр дээш, боду аргаларны/аңаа ажыглап болур курлавырларны тывар;
 - чидиг айтырыгны (төлевилел кылырда, шинчилелдер чорударда) шиитпирлээр планны тургузар;
 - сорулганы чедип алырыңа шаптыктап турар бергелерни тодарадыр болгаш ону чайладыр аргаларны тывар;
 - бодунуң хууда өөредилге траекториязын (угаан, күш-шыдал, мөзү-бүдүш талазы-биле кижиниң сайзыралын, сонуургалын, чүнү кылып шыдаарын барымдаалаан өөредилгениң бот-тускайлаң оруун) планнаар болгаш эде тургузар;
 - удуртукчу башкызы болгаш эш-өөрү-биле планнап турар түңнелдерин болгаш бодунуң ажыл-чорудулгазын үнелээриниң негелделерин кады тодарадыр;
 - ажыл-чорудулгазын үнелээр аргаларны ылгап шилиир, сүмелеп турары байдалдар болгаш негелделер аайы-биле ажыл-чорудулгазыңа бот - хайгааралды чорудар;
 - чедип алган түңнелдериниң болгаш кылган ажылдың үнелел-тайылбырын база ооң төнчүзүңде улам эки чедишкинниг болурунуң аргаларын сүмелээр;
 - бодунуң кылдыныгларын сорулга-биле дүүштүрер, херек болза, боду частырыгларын эдер.
 - өөредилгениң сорулгаларын чедип алыр дээш, чорудар ажылдарга негелделерни шын тургузар; тааржыр аргаларны сайгарып болгаш бадыткап билир;
 - тургустунган үнелелдер болгаш бот-үнелелдиң негелделерин хостуг ажыглаар;
 - ажыл-чорудулгазының сорулгазыңа дүүштүр тургустунган болгаш/азы бодунуң тургузуп алганы негелделериниң аайы-биле кылган чүүлдерни түңнээр;
 - бодунуң чедишкинниг азы чедишкин чок болганының чылдагааннарын тодарадыр; чедишкин чок болган таварылгада ол байдалдан уштунар аргаларны дилеп тывар.
- Доозукчунуң өөренип алыр аргалыг кылдыныглары:*
- боду өөредилгениң сорулгаларын тодарадыр, сорулга чедип алыры-биле кылып чорудар чаа ажылдарны өөредилгеге болгаш угаап шиңгээдир ажыл-чорудулгага тургузар;
 - сорулганы чедип алыр оруктарны (аргаларны) боду планнап тывар;
 - бодунуң кылып чорудуп турар ажылын планнаттынган түңнелдер-биле дүүштүрер, бодунуң ажыл-чорудулгазыңа хынамчалыг болур, салдынган негелделерниң болгаш тургустунуп келген байдалдың аайы-биле кылдыныгларның аргаларын тодарадыр, херек болза, эде тургузар;

- бодунуң өөрөдиге талазы-биле түңнелдерин чедип ап турар үеде бодунуң ажыл-чорудулгазын хайгаараар, тургустунган байдалдар болгаш негелделер аайы-биле чүвени канчаар кылырының аргаларын тодарадыр, байдалдың өскерилгени-биле бодунуң кылдыныгларын өскерттип билир;
- бот-хайгаарал, бот-үнелелдин, шийттир хүлээп алырының болгаш өөрөдиглиг база угаап шиңгээдир ажыл-чорудулганың меделдиг шилилгезин боттандыраарының үндөзүннөрин шиңгээдип алыр.

Өөрөдигениң угаап шиңгээдириниң бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөрөдип алыр:

- чүвөлөрни болгаш болуушкуннарны кайы-бир демдээниң аайы-биле бөлүктээр, деңнээр, түңнээр; ийи азы оон-даа хөй чүвөлөрниң болгаш болуушкуннарның ниити ылгавырлыг демдектерин ылгаар болгаш оларның дөмөйлөшкөк чүүлдерин тайылбырлаар;
- чүвөлөрни болгаш болуушкуннарны бир-ле дөмөйлөшкөк демдээниң аайы-биле деңневишаан, угаап боданыышкынын илередир;
- сайгарылганы янзы-бүрү талаларындан кылбышаан, бодунуң барымдааларының шийттирин бадыткаар;
- сөзүглелден херэглеттинип турар (сорулгазының аайы-биле) медээни тывар;
- сөзүглелде чүнүң дугайында чугаалап турарының уг-шиин сайгарар, утказын долузу-биле билип турар, сөзүглелдин тургузуун билер;
- сөзүглелде чуруп көргүскөн болуушкуннарның, кылдыныгларның аразында харылзаалыын тодарадыр;
- сөзүглелде кол бодалды кысказы-биле дамчыдар;
- сөзүглелдин утказын болгаш хевирин сайгарылгалыг түңнээр;
- бойдуска хамаарылгазын чогаадырларга илередир;
- чугула херек сөстөрни тодарадыр;
- электроннуг хевирде сөзүглелдерни, тыва дылдың словарьларын болгаш тайылбырлыг номнарны ажыглаар;

Доозукчунуң өөрөдип алыр аргалыг кылдыныглары:

- билиглерни тодарадыр, түңнелдерни тургузар, дөмөйлөшкөк чүүлдерни айтыр, бөлүктээр, оларны бөлүктээриниң үндөзүннөрин болгаш негелделернин боду тывар, янзы-бүрү харылзааларның чылдагааннарын тодарадыр, харылзаалыг угаап боданыышкынны болгаш түңнелдерни кылыр;
- өөрөдиглиг болгаш угаап шиңгээдир сорулганы чедип алыр аргаларга демдектер болгаш символдарны, таблицалар болгаш схемаларны ажыглап, тургузуп болгаш эде тургузуп билер;
- словарьлар болгаш өске-даа медээ тывар чүүлдерни идепкейлиг ажыглаарының культуразын шиңгээдип алыр сонургалын сайзырадыр.

Өөрөдигениң харылзаажылга чорудар бүгү талалыг кылдыныглары

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөрөдип алыр:

- чугаалажып турар кижизиниң үзел-бодалын, бадыткалдарын, даянып турар барымдааларын, даап бодаашкыннарын ылгап, ооң туружун хүлээп ап шыдаар;
- бодунуң үзел-бодалын шын болгаш үндөзүнниг кылдыр бадыткаар;
- дискуссияга (маргылдаалыг чугаага) ниити кол бодалды ылгаар;

– бөлүккө өөрөдилгениң харылзааларын тургузар (ниити сорулгаларны тодарадыр, кылыр ажылды хуваар, бот-боттары-биле дургуржуп шыдаар дээш оон-даа өске);

– бөлүктүң мурнунга салдынган сорулганы шиитпирлээри-биле сайгарар негелделер болгаш айтырыгларны дургуржуп ап шыдаар;

– бодунуң кылып чорудар ажылын аас болгаш бижимел хевирге таныштырар;

– чүвени шын чугаалаар болгаш дискуссияга киржип билер;

– чугаа үезинде кады чугаалажып турар кижизи-биле сүмележип шиитпирни үндүрер;

– өөрөдилгениң болгаш практиканың айтырыгларын шиитпирлээри-биле информастыг курлавырларны сорулга аайы-биле медээ-харылзажылга аргаларын ажыглап дилээр болгаш ажыглаар;

Доозукчунуң өөрөнип алыр аргалыг кылдыныглары:

– *эи-өөрү азы баикызы-биле демнежип ажыл-чорудулганы организастан билер; боду чааскаан болгаш бөлүк иштинге ажылдаар;*

– *маргылдаалыг айтырыгларга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип, туружун бадыткаар;*

– *харылзажылганың сорулгаларын (бодунуң сагыш-сеткилин, бодалдарын илередир, ажыл-чорудулганы планнаар дээш о.ө.) чедип алыры-биле янзы-бүрү дыл аргаларын меделдиг ажыглаар.*

Эртем талазы-биле (предметтиг) тодаргай түңнелдер. 8 класс

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөрөнип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

– улустуң аас чогаалын, чечен чогаалының дылын ылгаар; тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрөниринге тыва дылдың чугулазын билер;

Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар

– өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларны тодарадыр: дорт болгаш доора чугаа; авторнуң сөстери;

– дорт болгаш доора чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин сагыыр;

– сөзүглелде өске кижиниң чугаазын танып тывар;

– цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

Синтаксис

– нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргаларны ылгаар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны;

– сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр;

– нарын домакты танып тывар;

– чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны ылгаар;

– чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарның каттыжар аргаларын тодарадыр;

- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны тургузар;
- чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар;
- чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын тодарадыр;
- чагырышкан нарын домактың болгаш нарын синтаксистиг конструкцияның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- нарын синтаксистиг конструкцияны танып тывар;
- нарын синтаксистиг конструкцияның кезектериниң аразында синтаксистиг харылзааларны аңгылаар;

Пунктуация

- нарынчыттырган, нарын, дорт чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар;
- тире болгаш дефистиң ажыглалын ылгаар.

8 класс – 68 ш.

Катаптаашкын – 8 шак.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажылдар (хыналда ажыл, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 12 шак.

Теория болгаш практика – 48 шак.

Ажыглаар өөредилге ному: 6-7 кл

1. «Тыва дыл. 6-7 класс». Авторлары: Д.А. Монгуш, К.Б. Доржу.2001ч.
2. «Тыва дыл. 8-9 класс». Авторлары: М.Д. Биче-оол, Д.А. Монгуш, М.В. Бавуу-Сюрюн, А.К. Ойдан-оол. 2006ч.
3. «Тыва дыл. 8 класс». Авторлары: Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, Ч.А.Сарыглар. 2023ч. ООО Изд «Офсет» (электроннуг хевири)

Календарь тематиктиг план

8 класс

Неделяда 2 шак (чылда 68 шак)

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хуусаазы	
			Болур уези	Херек кырында болганы
1	Дыл, дыл дугайында ниити билиглер. Б\г\делегейниё т=рээн дылдар х\н\н\ё дугайында билиг.	1		
2	Ноябрь 1- тыва дыл х\н\.	1		
3	Тыва дыл-улустуё аас чогаалыныё болгаш чечен чогаалыныё дылы.	1		
4	7 класска ==ренген ч\лдеринге катаптаашкын. Кылыг с=з\.	1		
5	Наречие. +тт\н\г с=стер.	1		
Синтаксис болгаш пунктуация.				
6	Дузалал чугаа кезектери.	1		
7	С=з\глел дугайында.	1		
8	С=с каттыжышкыны. С=с каттыжышкыныныё дугайында билиг.	1		
9	С=с каттыжышкыныныё =зек с=з\н\ё аайы-биле б=л\ктери.	1		
10	С=с каттыжышкыннарыныё холбажыр аргалары: Башкарылга холбаазы.	1		
11	Хамааржылга болгаш каттыжылга холбаалары.	1		
12	Б=д\н болгаш нарын с=с каттыжышкыннары.	1		

13	С=с каттыжыышкыннарыныё синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
14	С=с каттыжыышкыннарынга катаптаашкын.	1		
15	Диктант.	1		
16	Б=д\н домак. Домактыё чугула кежиг\ннери.	1		
17	Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларныё илереттинери.	1		
18	Тодарадылга болгаш капсырылга, оларныё илереттинери.	1		
19	Байдалдар, оларныё утка аайы-биле б=л\ктери. Байдалдарныё илереттинери. Домактыё синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
20	Хыналда ажыл.	1		
21	Чаёгыс составтыг (чугула кежиг\нн\г) домактар дугайында билиг.	1		
22	Чаёгыс составтыг домактарныё хевирлери. С=глекчи хевирлиг чаёгыс составтыг домак. Тодаргай арынныг болгаш тодаргай эвес арынныг домактар.	1		
23	Арын чок домактар. Кол с=с хевирлиг чаёгыс составтыг домактар. Ат домаа.	1		
24	Чаёгыс составтыг б=д\н домактарныё с=з\глел тургузарынга ужур-дузазы. Чаёгыс составтыг домактарныё синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
25	Чаёгыс составтыг домактарга катаптаашкын.	1		
26	Хыналда ажыл.	1		
27	Чаёгыс аймак кежиг\ннерлиг домактар.	1		
28	Чаёгыс аймак кежиг\ннерлиг домактарныё илереттинери.	1		
29	Домактыё чаёгыс аймак кежиг\ннер дузазы-биле нарынчыттынары.	1		
30	Чаёгыс аймак кежиг\ннерниё холбажыр аргалары.	1		
31	Чаёгыс аймак кежиг\ннерлиг домактарга т\ёнекчи с=стер болгаш оларга бижик демдектери.	1		

32	Чаёгыс аймак болгаш чаёгыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга бижик демдектери.	1		
33	Чаёгыс аймак кежиг\ннерлиг домактарга катаптаашкын.	1		
34	Диктант.	1		
35	Адалга дугайында билиг. Делгереёгей болгаш делгереёгей эвес адалгалар.	1		
36	Адалганыё интонациязы: домактыё мурнунга, ортузунга болгаш соонга.	1		
37	Адалгаларны тускайлаары.	1		
38	Кирилде с=стер.	1		
39	Кирилде домактар.	1		
40	Кирилде с=стерлиг болгаш кирилде домактарлыг домактарга интонацияныё ужур-утказы.	1		
41	Кирилде с=стер, кирилде домактарга катаптаашкын.	1		
42	Хыналда ажыл.	1		
43	Нарынчылтынган домактар дугайында билиг.	1		
44	Домактыё делгереёгей кежиг\ннер-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери.	1		
45	Причастиелиг б=л\глелдер-биле илереттинген делгереёгей тодарадылгалар-биле домактарныё нарынчылтынары.	1		
46	Причастиелиг б=л\глелдер-биле илереттинген делгереёгей байдал-биле домактарныё нарынчылтынары.	1		
47	Чогаадыг.	1		
48	Причастиелиг б=л\глелдер-биле илереттинген делгереёгей кежиг\ннер-биле домактарныё нарынчылтынары.	1		
49	Причастиелиг б=л\глелдер-биле илереттинген делгереёгей кежиг\ннерлиг домактарга бижик демдектери.	1		

50	Причастиелиг б=л\глелдер-биле илереттинген делгереёгей кезиг\ннер-биле домактарныё нарынчыттынары.	1		
51	Домактыё адалгалар-биле нарынчыттынары.	1		
52	Домактарныё кирилде с=стер болгаш кирилде домактар-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери.	1		
53	Нарынчыттынган домактарныё с=з\глел тургузарынга ужур-дузазы.	1		
54	Нарынчыттынган домактарныё синтаксистиг сайгарылгазы.	1		
55	Нарынчыттынган домактарга катаптаашкын.	1		
56	Диктант.	1		
57	Хыналда ажыл.	1		
58	Монолог-чурумал.	1		
59	Монолог-угаап-боданыышкын.	1		
60	Монолог-тоожуушкун.	1		
61	Эртем-шинчилел ажылы- монологтуё бир хевири.	1		
62	Диалог дугайында.	1		
63-64	Эдертиг. Чаштыё тынын алганым.	1		
65	Чыл т=нч\з\нде т\ёнел катаптаашкын. С=с каттыжыышкыны.	1		
66	Б=д\н домак.	1		
67	Нарынчыттынган б=д\н домак.	1		
68	Хыналда ажыл.	1		